

Slåtterbladet

Nummer 1 2011

Slåtterbladet är inte bladet av slåtterblomma, utan denna lilla tidning för alla som äger eller sköter ängsmark i Värmland. Slåtterbladet ges ut av Länsstyrelsen.

Syftet med Slåtterbladet är att skapa kontakter mellan ägare och brukare av ängar och andra som vill delta i skötseln och att diskutera vad som kan göras för att få ängarna skötta. Syftet är också att samla och sprida kunskap om ängar och ängsskötsel och att sprida information om relevanta kurser, arrangemang med mera.

Temanummer: Lador



Lada vid Fjäll i Glava, brädklädd regelverkskonstruktion och skiffertak, troligen tidigt 1900-tal.

Temanummer innehåll bl a

- Varför heter det lada
- De äldsta ladorna
- Bevara ladorna - skötselråd
- Annonser
- Lav på lador



Länsstyrelsen
Värmland

Varför heter det lada

Ordet lada är ett gammalt germanskt ord med den ursprungliga betydelsen stapel eller hög av säd, hö, sten, ved m m. (Byggandets ord, Gunnar Dravnieks 1997.)

Ordet lada betyder dels byggnaden där man förvarar t.ex. hö och annat foder, men även "att lada" finns, vilket betyder att lägga i hög, eller samla förråd (Svenska akademins ordbok).

Lador

Ladorna användes som förrådsbyggnader för hö, lövfoder m m. Ibland var ladorna fristående byggnader placerade i anslutning till ängen eller myren där höet bärgades. I annat fall ingick ladan som en del i en ut-

huslänga, ofta i anslutning till logen. Under 1800-talet blev det vanligare att fodret till djuren förvarades i vindsutrymmet ovanpå fähuset på den så kallade höskullen.

Ladorna placerades gärna högt så att fodret inte skadades av markfukt och timrades glest så att höet luftades. Golvet lades även det glest, ibland endast i form av slanor instoppade mellan de nedersta stockvarven. Ladorna försågs enligt byggnadstraditionen med små luckor. När driften rationaliserades fick en del större lador dubbelportar för genomkörning och körbroar för att förenkla avlastningen.



Sveriges äldsta lada "Blännesladu" vid Rättvik i Dalarna. Timret till byggnaden höggs vintern 1293-94. FOTO: Länsstyrelsen Dalarna.

De äldsta ladorna

Man tror att dom äldsta ladorna var timrade av rundtimmer och hade tak av näver och halvkluvna stockar. Den äldsta ladan man känner till i Sverige är "Blännesladu" vid Rättvik i Dalarna. Med hjälp av en

dendrokronologisk undersökning har man kunnat fastställa att timret till byggnaden höggs vintern 1293-94!

I samband med ångsågarnas intåg på sent 1800-tal blev bräder ett tillgängligt byggnadsmaterial och det blev vanligt att lador byggdes som brädklädda stolp- och regelkonstruktioner.

På finngårdarna levde nävertaken kvar längst i Värmland, här kan man fortfarande hitta rester av nävertak på förfallna byggnader och under plåttak.

Sticktak/spåntak

var mycket utbredda under en relativt kort period ca 1850-1950. Näver blev en bristvara och därför behövde man hitta annat lämpligt material. Spån som takmaterial är en mycket gammal företeelse på t.ex. kyrkor, men handsmidd spik var kostsam, så först från ca 1850 när spik framställs industriellt i stor mängd blir

det vanligt med sticktak på lador och andra enkla ekonomibyggnader. Stickhyvlar blev vanliga under sent 1800-tal. Efter andra världskriget slutade man nästan helt lägga arbetskrävande sticktak eftersom arbetskraft nu var dyrare än material. Undertak av spån är vanligt att hitta under plåt eller tegel.

Lertegel och skiffer

var normalt lite för exklusivt för lador, men lokalt där det funnits god tillgång på dessa material så förekommer det. Till exempel i Glava och angränsande socknar, där det under en period var billigare med så kallad utskottsskiffer (tjock sekundaskiffer) än med spån vilket medförde att även enklare uthus som lador fick skiffertak (se foto på framsidan).



Här ingår ladan som en del i en uthuslänga, Sigfridstorp, Glava

OM SLÅTTERBLADET

Prenumeration är gratis. Vill du vara miljövänlig så be att få Slätterbladet som pdf istället (då sparar vi även tryckkostnader). Vill du prenumerera eller avsluta din prenumeration så hör av dig.

Annonser, insändare, synpunkter m m skickas till Lise Wichmann Hansen, Länsstyrelsen Värmland, 651 86 Karlstad, e-post: lise.wichmann.hansen@lansstyrelsen.se och tel. 054-19 72 16.

!Nästa nummer kommer ut till midsommar! Annonsera gratis om ditt slättergille, erbjuda dina slättertjänster och annat av relevans för ängsskötsel i Värmland! OBS: **manusstopp 10 juni** .



Denna lada på "Ön", en ca 12 hektar stor ö i sjön Stora Le i Holmedals församling har fått ett tak av lokalt tillverkat lertegel.



Från insidan ser man att teglet lagts ovanpå ett halmtak.

Råghalm

har varit ett mycket vanligt takmaterial i Värmland förr men var förstås brandfarligt. Brandförsäkringspremien blev på 1800-talet mycket dyrare för en byggnad med halmtak än för byggnader med andra takmaterial vilket medverkade till minskningen i användandet av råghalm till tak. Modernare tröskor lämnade dess-

utom efter sig halm som var mindre lämpad takmaterial. Om man vill se hur ett traditionellt halmtak ser ut så finns det möjlighet på Värmlands museums 1700-talsgård Von Echstedtska gården i Kila, där två av uthusen har halmtak (sommaröppet 22 maj – 28 augusti 2011).



På älvnåsen i norra Klarälvdalen finns idag endast rester kvar av det äldre ladlandskapet som funnits här. Fotot är från Dalboänga söder om Sysseleback. Timrad lada med plåttak.



Under 1800-talet blev det allt vanligare att ladan avlöstas av en så kallad "höskulle", alltså att höet förvarades ovanpå fähuset som här i Spässerud, Glava



Ängslada på finngården Svenskandersberg i Östmark. En ängslada är en mindre lada placerad i anslutning till ängen. En del gårdar har haft många lador utplacerade vid olika ängar.
FOTO: Monica Björklund, Torsby Finnkulturcentrum

Plåt

Efter andra världskriget blev plåt det vanligaste takmaterialet på enklare byggnader som lador. I och med att plåt är lätt, relativt billigt och underhållsfritt har plåten räddat många lador som annars hade förfallit.

I samband med utvecklingen under 1900-talet med allt färre gårdar med djurhållning har många lador och andra ekonomibyggnader förlorat sin funktion och en byggnad som man inte har användning för är man mindre benägen att kosta på, men plåt på taket innebär att byggnaden bevaras många år fram tills man kanske behöver den för något nytt ändamål och så bevaras ett kulturarv.

Bevara ladorna - några enkla skötselråd

Det viktigaste för att bevara en träbyggnad är att byggnaden hålls torr, vilket innebär:

- Helt tak
- Bra upptorkning/ luftigt runt byggnaden (inte vegetation eller annat nära inpå väggarna)
- Fungerande grund.

Välj gärna så kallad pannplåt, som är den typen som först blev vanlig på ekonomibyggnader och estetiskt passar bättre på en gammal byggnad än vad en modern målat plåt gör.



Pannplåt, ett enkelt och relativt billigt sätt att bevara en byggnad många år till.



Exempel på pannplåtprofiler



Säterkulla med kor söker säter

Ingegerd Jönsson i Fensbol samt hennes två kor och två kalvar drömmer om att tillbringa sommaren på en säter, gärna inte för långt ifrån Fensbol. Korna är en Fjällnära och en Jersey. En kalv föddes hösten 2010 och den andra ska komma i april 2011.

Ingegerd är infödd Torsbybo som levt större delen av sitt liv i Fensbol. Hon har nyss gått i pension och har därmed fått tid över som hon skulle vilja ägna åt fäbodbruk på sommaren.

Det som saknas för att Ingegerds dröm kan uppfyllas är en säterstuga hon kan få bo i under säsongen dvs från ungefär mitten på juni till mitten på augusti beroende på hur mycket bete som finns. Det behövs också en ladugård så korna kan vara inne på natten.

Kontakta Ingegerd Jönsson Tel. 0560-422 70 eller 070-683 56 96

Slätter och annat naturvårdsarbete med häst utförs

Jag heter Cecilia Berndtsson, har häst och slår hö, kör i skogen m m. Jag sköter mitt eget jordbruk med hjälp av häst och har även haft uppdrag åt privatpersoner och i naturreservat m m med både slätter och skogsarbete.

Kontakta Cecilia Berndtsson, 0570-331 28 eller 070-283 31 63



Fältvandring – ängssvampar

I de välhävda och magra ängs- och betesmarkerna på Malmbäckarna finns många intressanta och sällsynta ängssvampar. Frida Turander leder oss runt ägora och vi får lära oss att upptäcka och känna igen några av svamparna. Exakt datum bestäms med ganska kort varsel eftersom svampsäsongen är svår att förutspå. Anmäl ditt intresse så kontaktar vi dig när det blir dags.

Max 20 deltagare

Tid: September, lördag eller söndag

Plats: Malmbäckarna, Hagfors

Kostnad: Gratis

Frågor och intresseanmälan: Senast 19 augusti till Maria Sundqvist, tel 054-19 72 25



Blomstervandringar

Följ med på blomstervandring i några av Värmlands ängs- och betesmarker. På ängarna vid Mjösjöhöjden kan du till exempel få se slättergubbe, fältgentiana, slätterblomma och kattfot. I betesmarkerna i Visnums-Kil kan vi förutom blommar titta på intressanta landskapsformationer.

Max 20 deltagare per vandring

Tid: 30 juni, kl 18.30-21.00

Plats: Mjösjöhöjden, Gunnarskog

Tid: 5 juli, kl 18.30-21.00

Plats: Visnums-Kil, Kristinehamn

Kostnad: Gratis

Frågor och anmälan: Senast 23 juni till Maria Sundqvist, tel 054-19 72 25



Varglav, *Letharia vulpina* på gammal timmerbyggnad. Varglav har en karakteristisk ljus gul-grön färg. Arten är giftig och lär förr i tiden ha använts för att förgifta vargar och andra rovdjur. FOTO: Uno Skog

Lav på lador

I lador och andra gamla byggnader bevaras död ved mycket längre tid än i naturen, många hundra – ibland kanske tusen år. Att virket i en byggnad finns kvar mycket längre beror dels på att det är ”under tak” och inte i direktkontakt med marken, dels har man som timmer använt virke som inte varit angripet av svamp. Ett dött träd i skogen angrips oftast av svampar och förmultnar relativt snabbt. Många lavar tar lång tid på sig att etablera sig och gamla träbyggnader utgör därför ett unikt och värdefullt ”substrat” att växa på för många lavar.

Vissa lavararter har man bara hittat på kulturved, aldrig på död ved i naturen, t.ex. ladparasitspik och sydlig

ladlav. Ingen av dessa arter har dock hittats i Värmland. En rödlistad art man kan ha turen att hitta i norra Värmland är Varglav, *Letharia vulpina* som är känd från Norra Finnskoga, Södra Finnskoga, Dalby och Norra Ny.

Råd för att bevara/gynna lavar på lador

- Se till att byggnaderna bevaras länge, till exempel att tak och grund är i bra skick och att det inte växer träd och sly intill. Det håller kvar fukt i virket vilket gynnar svampangrepp.

